

Ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και Μιχαήλ Αρχαγγέλου στο πάνω χωριό των Αποστόλων Πεδιάδας.

Η παράδοση θέλει το κλίτος της Παναγίας να κτίζετε επί Ενετοκρατίας. Γνωρίζουμε ότι οι Ενετοί έμειναν στην Κρήτη από το 1210 έως το 1669. Το κλίτος του Μιχαήλ Αρχαγγέλου, είναι επέκταση του κλίτους της Παναγίας, έγινε το 1842 και γράφεται στο υπέρθυρο της εισόδου του ναού.

Το υπέρθυρο πάνω από την κεντρική είσοδο

Πρόκειται για δύο διαφορετικές κατασκευές και αυτό φαίνεται από την διαφορετική κατασκευή των θόλων των παραθύρων και των ροζετών. Ο τοίχος αντιστήριξης στο κλίτος της Παναγίας κτίστηκε εκ των υστέρων προφανώς έγινε όταν κτίστηκε το κλίτος του Μιχαήλ Αρχαγγέλου και αυτό για λόγους στατικότητας .

Παραπάνω φαίνεται το κλίτος της Παναγίας.

Παραπάνω το κλίτος του Μιχαήλ Αρχαγγέλου

Εδώ βλέπουμε η αντιστήριξη έχει ενσωματωθεί με την κατασκευή του εξωτερικού τοίχου.

Παρακάτω θα προσπαθήσω να προσδιορίσω το πότε κτίστηκε το κλίτος της Παναγίας.

Το 1279 είναι η πρώτη γραπτή αναφορά με το όνομα του χωριού Sancti Apostolli.

Το 1577 είναι η πρώτη γνωστή απογραφή από τον Fr.Barozzian και αναφέρετε το χωριό σαν Apostolus.

Το 1583 στην απογραφή από τον Καστροφύλακα αναφέρεται το χωριό σαν Apostolus et Camari.

Το 1630 στην απογραφή από τον Βασιλικάτα αναφέρεται το χωριό σαν Apostolus et Camari.

Το 1671 στην Τούρκικη απογραφή αναφέρεται το χωριό σαν Apostolus με 125 χαράτσα και δεν αναφέρεται η συνοικία Καμάρι προφανώς γιατί είχε θεωρηθεί ένα χωριό. Η πρώτη αναφορά της συνοικίας του χωριού μας Καμάρι είναι το 1583.

Στην προηγούμενη απογραφή του 1577 δεν αναφέρεται.

Από τις παραπάνω απογραφές συμπεραίνεται ότι η συνοικία Καμάρι ιδρύθηκε μετά το 1577 για να υπάρχει στις απογραφές του 1583 και 1630.

Οι Τούρκοι μέχρι 1648 είχαν καταλάβει όλοι την ύπαιθρο της Κρήτης . Παρέμεινε μόνο ο Χάνδακας και ορισμένα φρούρια της Κρήτη .Το 1669 ο Χάνδακας καταλείφθηκε και αυτός από τους Τούρκους.

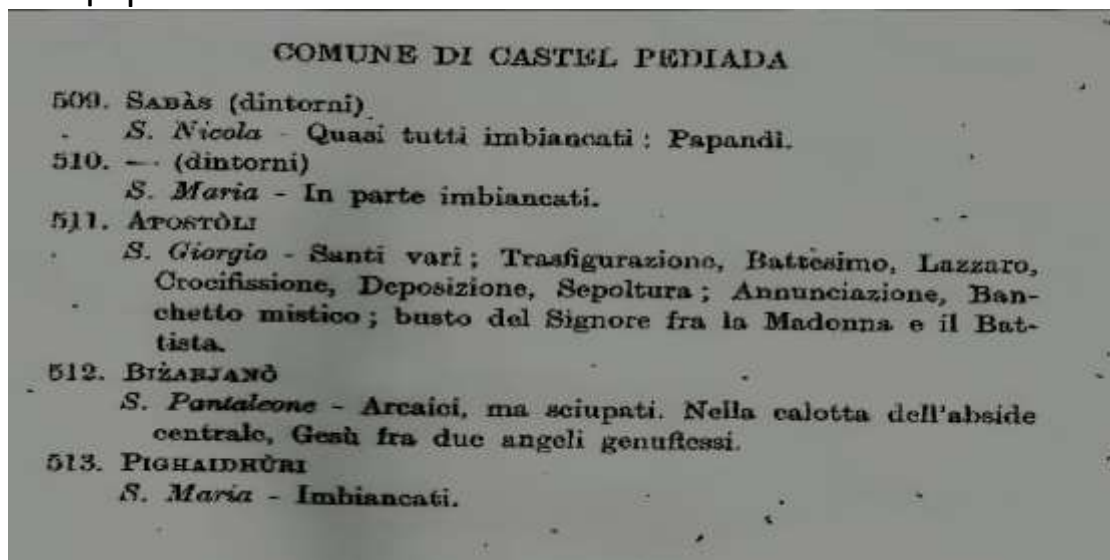
Το πιθανότερο το κλίτος της Παναγίας να κτίστηκε στο διάστημα από το 1577 έως το 1648 γιατί μετά το 1577 ιδρύθηκε το πάνω χωριό. Μετά το 1648 , και για αιώνες , ήταν πολύ απίθανο οι Τούρκοι να επέτρεπαν το κτίσιμο εκκλησιών μιας και ο χριστιανισμός ήταν υπό διωγμό . Εάν ισχύουν τα παραπάνω τότε επιβεβαιώνεται η παράδοση ότι το κλίτος της Παναγίας κτίστηκε επί Ενετών. Το μέγεθος του κλίτους της Παναγίας δικαιολογείται ως ενοριακός ναός μιας νέας ενορίας, μιας και για εξωκλήσι θεωρείται αρκετά μεγάλο. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι υπήρχε

παλαιότερο κτίσμα διότι θα χρησιμοποιούσαν δομικά υλικά του παλαιού ναού στο νέο ναό , όπως για παράδειγμα στο ναό του Αγίου Γεωργίου στο κάτω χωριό.

Εξωτερικό του ναού του Αγίου Γεωργίου στο κάτω χωριό.

Στο κλίτος του ναού της Παναγίας δεν έχουν βρεθεί αγιογραφίες και ο Ιταλός αρχαιολόγος Gerola που επισκέφτηκε το χωριό κατά τα έτη 1900 με 1902, δεν αναφέρει την ύπαρξή τους, με αντίθεση με τον ναό του Αγίου Γεωργίου στο κάτω χωριό όπου υπάρχει σχετική αναφορά.

Η μετάφραση από τον Κ. Λασιθιωτάκη έχει ως παρακάτω:

509. Σαμπάς (Περίχωρα)
 *Αγιος Νικόλαος = Σχεδόν όλες άσβεστομένες: *Υπαπαντή.
510. — (Περίχωρα)
 94 Παναγία = *Εν μέρει άσβεστομένες.
511. *Αποστόλοι
 *Αγιος Γεώργιος = Δεσφορει *Αγιος *Μεταμόρφωση, Βάφτισση, Λά-
 ζαρος, Στεφάνωση, *Αποκαθήλωση, *Ευαγγελισμός, Εδαγγελισμός, Φιλοξε-
 νία του *Αβραάμ *Χριστός στηθαίος ανάμεσα Παναγίας και Βαπτιστού.
512. Μπιτζαριανώ
 *Αγιος Παντελεήμων^{***} = *Αρχαίκες^{***}, αλλά εφθαρμένες. Στο
 τεταρτοσφαίριο της κεντρικής άψίδας ό Χριστός ανάμεσα σε δύο γο-
 γυμνιστές άγγέλους.
513. Πηγαϊδούρι
 95 Παναγία = *Ασβεστομένες.
514. Καρδουλιανώ^{***}
 *Αγιος *Ιωάννης = *Υπολείμματα.
515. Καστέλλι Πεδιάδος (Περίχωρα)^{***}
 *Αγιος Γεώργιος = *Υπολείμματα.
516. —
 *Αγία Φωτεινή = *Υπολείμματα.
517. Ξειδάς (Περίχωρα)
 *Αγιος Νικόλαος^{***};

Το ότι δεν κτίστηκαν την ίδια περίοδο τα δύο κλίτη των ναών αποδεικνύεται από τον διαφορετικό τρόπο κατασκευής των θόλων των παραθύρων και των ροζετών.

Γενικά για την κατασκευή των θόλων ο απλούστερος τύπος θολωτής στέγης είναι ο ημικυλινδρικός ή «βαρελοειδής», στον οποίο εκτείνεται μια ενιαία ημικυκλική επιφάνεια από τοίχο σε τοίχο, κατά το μήκος του χώρου που πρόκειται να θολωθεί, όπως για παράδειγμα του κυρίως ναού. Πρέπει να γίνει ένας ξυλότυπος που η κορυφή του να είναι ημικυλινδρική. Επειδή δεν υπήρχε πολύ ξυλεία για την κατασκευή των θόλων, κατασκεύαζαν το καλούπι από ξερολιθιά.

Ο θόλος του κλίτους της Παναγίας έχει κατασκευαστεί από πέτρες πωρόλιθου. Ο πωρόλιθος είναι μαλακή πέτρα που δεν υπάρχει στο χωριό μας. Οι πιο κοντινές περιοχές που υπάρχουν τέτοια πτερώματα είναι εκείνες της Βόνης και το Αστριτσίου. Εκεί πελεκούσαν της πέτρες και της μετέφεραν με ζώα στο χωριό. Τοποθετούσαν τις πελεκημένες πέτρες στο καλούπι, αφού πρώτα της ένωναν με κονίαμα. Κλείδωναν με σφηνωτά πελεκισμένες πέτρες (τα λεγόμενα κλειδιά) την κορυφή του ημικυλίνδρου και έτσι κατασκεύαζαν τους θόλους. Όταν τέλεε η

τοποθέτηση των κλειδιών, αφαιρούσαν τον ξυλότυπο ή της πέτρες που είχαν τοποθετηθεί αντί για ξυλότυπο και έμενε ο θόλος. Με ψηλό κονίαμα σοβάντιζαν εσωτερικά και εξωτερικά τον θόλο για στεγανοποίηση .

Ο θόλος του κλίτους της Παναχίας

Ο θόλος του κλίτους του Μιχαήλ Αρχαγγέλου έχει κατασκευαστή με τα ακόλουθα τεχνικά χαρακτηριστικά. Πάνω στο καλούπι απλώνεται ένα μίγμα, μετά από ανάμειξη, από θηραϊκής γης σβησμένου ασβέστη άμμου ποταμού ,αφού πρώτα την έπλεναν και νερού σε πάχος 20-25 εκ. . Αυτό το μίγμα είναι εφάμιλλο του σημερινού τσιμέντου. Μετά από μέρες- έχοντας σταθεροποιηθεί το μίγμα- αφαιρούσαν το καλούπι και στην συνέχεια σοβάντιζαν με κονίαμα εσωτερικά και εξωτερικά τον θόλο για στεγανοποίηση .

Ο θόλος του κλίτους του Μιχαήλ Αρχαγγέλου

Τα πλεονεκτήματα του δεύτερου τρόπου κατασκευής των θόλων είναι πολύ πιο γρήγορη κατασκευή, το μικρότερο κόστος, αλλά το σπουδαιότερο ήταν η οικοδομή επιβαρύνονταν με πολύ λιγότερο βάρος σε σχέση με την πρώτη περίπτωση που αναφέρθηκε.

Ο ναός της Παναγίας και Μιχαήλ Αρχαγγέλου μέχρι το 1913 αποτελούσε ξεχωριστή ενορία με δικό της νεκροταφείο.

Το μόνο που έχει μείνει από το νεκροταφείο είναι το κενοτάφιο.

Τελευταίος ιερέας ήταν ο Ιωάννης Τζανάκης από το Λασίθι, ο οποίος παραιτήθηκε λόγω γήρατος. Σαν παπάς

γράφτηκε Παπαγιαννάκης και οι απόγονοι του στο χωριό είναι οι Παπαγιαννάκηδες. Το νεκροταφείο έκλεισε το 1950 και οι νεκροί της ενορίας θάβονται στο κοινό νεκροταφείο που είναι στην τοποθεσία λιμνί.

Απέναντι από την εκκλησία υπάρχει ένα κτίσμα που το λέμε και σήμερα κελί. Μπορεί να ήταν κελί για μοναχούς ή μοναχές ή να ήταν χώρος φιλοξενίας για ιερείς που δεν ήταν από το χωριό η αποθήκη της εκκλησίας. Οι παλαιότεροι από εμάς τον θυμόμαστε σαν αποθήκη.

Από το 1913 το χωριό είναι μια ενορία. Πρώτος ιερέας στην ενιαία ενορία Αποστόλων , έγινε ο ήδη εφημέριος του κάτω χωριού παπά Κωνσταντής Νικολακάκης (αργότερα γράφτηκε Παπαδάκης) με καταγωγή και αυτός από το Λασιίθι.

Δυστυχώς ο δίκλιτος ναός της Παναγίας και Μιχαήλ Αρχαγγέλου κήκαν ολοκληρωτικά το 2005. Κήκε και το μεγάλο εικόνισμα της Παναγία -η Θεοτόκος Ένθρονη-στο κλίτος του Μιχαήλ Αρχαγγέλου που είχε δωρίσει ο Κωνσταντίνος Σαμπαθιανάκης ο σημαντικότερος Αποστολιανός της εποχής του αλλά και του νομού Ηρακλείου. Είχε γεννηθεί στον χωριό Σαμπά γύρω στα

1800 και το επίθετο του ήταν Χρονάκης . Πολέμησε με τον Καραϊσκάκη πολύ νέος στην Στερεά Ελλάδα. Παντρεύτηκε στους Αποστόλους . Έλαβε μέρος στην Μάχη του Αι Γιάννη το 1828 σαν καπετάν Σαμπαθιανός η Σαμπαθιανάκης. Ήταν βαθμοφόρος επί βασιλείας Όθωνα και του έδωσαν κλήρο στο Φάληρο Αττικής για της υπηρεσίες του, αλλά δεν τον δέχτηκε. Παντρεύτηκε δύο φορές και στον δεύτερο του γάμο ήταν πολύ μεγάλος. Είχε αφιερώσει στην εκκλησία του Μιχαήλ Αρχαγγέλου, την μεγάλη εικόνα της Παναγίας αριστερά από την ωραία Πύλη (η Θεοτόκος Ένθρονος) η οποία κήκε το 2005 και έγραφε

(Μνήστητι της δεήσεως του δούλου σου Κωνσταντίνου Σαμπαθιανού 1847).

Η εικόνα αντικαταστάθηκε από τον δάσκαλο Μανόλη Γεωργίου Σαμπαθιανάκη αλλά δεν αναφαίρετε ο πρώτος δωρητής και για ποιο λόγο αντικαταστάθηκε.

Ήταν ένας από τους 130 προστατευόμενους Κρητικούς του Ελληνικού υποπροξενίου του Ηρακλείου την περίοδο 1834-1854 σαν Κων/νος Βασιλακάκης επάγγελμα έμπορας και ζει με την οικογένεια του στο χωριό Σαμπά και Αποστόλους Πεδιάδας . Το επίθετο του το άλλαξε για να χάνουν οι Τούρκοι τα ίχνη του και να αποφεύγει της συλλήψεις .

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ
Η ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Ηράκλειο, 9-14 Σεπτεμβρίου 1996

Μ. ΠΕΠΟΝΑΚΗΣ: ΟΙ ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΥΠΟΠΡΟΣΞΕΝΕΙΟΥ (1834-1854) 31

Όνομα και Έπώνυμον	Πατρίς	Επάγγελμα	Οικογένεια	Ίδιοκτησία
30. Ιωάννης Τουμερτζάκης(ς)	Ήράκλειον	έμπορος	ώσαύτως	ώσαύτως
31. Κων/νος Βασιλακάκης	Πεδιάς	έμπορος	ώσαύτως	είς χωρίον Σα πάνη & Απο- στόλους Πεδ.
32. Ιωάννης Καζαντζάκης	Ήράκλειον	έμπορος	ώσαύτως	έντός και πέρι του φρουρίου
33. Κων/νος Λορέντζος	Ήράκλειον	δακάλης	ώσαύτως	ώσαύτως
34. Νικόλαος Μερκουράκης	Πεδιάς	έμπορος	ώσαύτως	είς χωρίον Κα- σάνους και Γο- νιαίς Πεδιάδος
35. Νικόλαος Κονιατάκης	Μεσσαρά	έμπορος	ώσαύτως	είς χωρίον Τιμ- πάκι Μεσσαράς
36. Νικόλαος Καζαντζάκης	Ήράκλειον	έμπορος	άνευ	άνευ

Η κοινότητα Αποστόλων τον έχει τιμήσει δίδοντας το όνομα του σε ένα δρόμο του χωριού μας.

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το κλίτος της Παναγίας κτίστηκε επί Ενετοκρατίας.

- Από την παράδοση
- Από της απογραφές το πότε ιδρύθηκε το πάνω χωριό με το όνομα Καμάρι.
- Από τον τρόπο κατασκευής των θόλων.
- Από το σχίσμα του υπερθύρου της δυτικής πόρτας
- Από το ότι δεν υπάρχουν δομικά υλικά παλαιότερου ναού.

Θέλω να πιστεύω ότι με την ερεύνα μου αυτή θα φωτιστεί περισσότερο η ιστορία του ναού αυτού.

Για μας αποτελεί σπουδαίο τόπο προσκυνήματος και πνευματικής περισυλλογής εδώ και αιώνες.

Η διόρθωση του κειμένου έγινε από τον δάσκαλο Βασίλη
Δαμιανάκη και της φωτογραφίες έβγαλε η Ιωάννα Τσουκιά
τους ευχαριστώ από καρδιάς.

Γενάρης 2024

Μελέτη – Έρευνα
Νίκος Μανόλα Ηγουμενάκης

Βιβλιογραφία

Πόλεις και χωριά της Κρήτης του Στέριου Σπανάκη

Ιστορία της Κρήτης του Θεοχάρη Δετοράκη

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Αρχιτέκτονες – Μηχανικοί

Αρχιτεκτονική ανάλυση παραδοσιακών κτηρίων

Θόλοι.

Gerola εικονογραφημένες εκκλησίες της Κρήτης.

Πεπραγμένα Η΄ διεθνούς Κρητολογικού συνεδρίου 1996

Μ.Πεπονάκης οι υπήκοοι του Ελληνικού υποπροξενείου

Ηρακλείου (1834-1854)

Η μάχη στον Αϊ Γιάννη το στενιώτη στους Αποστόλους

Πεδ/δας του Νίκου Μανόλα Ηγουμενάκη 2011